

ANNA SOCHACKA
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8011-6817>
ansoch1@poczta.onet.pl

*Relacje pierwszych wojewodów lubelskich ze szlachtą
województwa lubelskiego (koniec XV wieku)*

Relations Between the First Voivodes of Lublin and the Nobility of the Lublin Voivodeship
(the End of the 15th Century)

ABSTRAKT

Kontakty pierwszych wojewodów lubelskich (z lat 1474–1501) z lubelską szlachtą ograniczały się do obecności podczas wizyt monarchy w Lublinie. Rzadko zasiadali oni wśród niej na sesjach sądów wiecowych. Nie pojawiali się też w Wąwolnicy w podległym im sądzie dla drobnej szlachty, poprzestając na mianowaniu sędziów spośród osób doświadczonych w jurysdykcji szlacheckiej oraz sporadycznym osobistym rozstrzygnięciu sporów w swoich rezydencjach. Większą wagę miały relacje wynikające z odpowiedzialności wojewodów za wypełnianie przez szlachtę obowiązku obrony państwa. W ich otoczeniu gromadzili się przedstawiciele miejscowej szlachty jako dowódcy wojsk zaciężnych, powiązani z nimi klientalnie zastępcy sądowi, poręczyciele zobowiązań finansowych, służący też im pożyczkami, najpewniej na potrzeby państwa. Wojewodowie jako reprezentanci w radzie królewskiej lubelskiej wspólnoty terytorialnej cieszyli się zapewne wśród jej przedstawicieli autorytetem, niemniej w ich działaniach przeważała aktywność na forum ogólnopolskim, a sprawy szlachty lubelskiej pozostawały na dalszym planie. Dopiero w latach dziewięćdziesiątych XV wieku daje się zauważyć większą aktywność wojewodów w stosunkach ze szlachtą lubelską, co wiąże się ze wzrostem znaczenia średniej szlachty w dobie walki o egzekucję dóbr i praw.

Słowa kluczowe: wojewoda lubelski; wspólnota terytorialna; klientela możnowładcza; sądownictwo szlacheckie

Temat zawarty w tytule artykułu ściśle wiąże się z genezą demokracji szlacheckiej jako modelu ustrojowego ugruntowanego w Królestwie Polskim

na początku XVI wieku, którego pewne elementy kształtowały się jednak już w dwóch poprzednich stuleciach¹. Proces ten bazował na wzroście znaczenia rady królewskiej, złożonej z dostojników sprawujących najwyższe godności i urzędy, oraz na narastającej świadomości politycznej i aktywności publicznej średniej, a następnie też uboższej szlachty. Było to widoczne w większym znaczeniu zgromadzeń szlacheckich podczas wieców sądowych, preradzających się stopniowo w sejmiki ziemskie². Spotkania dostojników z mieszkańcami ziemi, w której sprawowali urzędy, pozwalały im budować swój wizerunek jako reprezentantów interesów lokalnych wspólnot szlacheckich. Obserwacja relacji wojewodów ze szlachtą w pierwszej połowie XV wieku wskazuje, że cieszyli się oni autorytetem i współdziałali ze środowiskiem szlacheckim swojego województwa³. Czy można to odnieść również do pierwszych wojewodów lubelskich?

Województwo lubelskie powstało w czasie, gdy urząd wojewody miał już ugruntowany charakter dostojniczy, jako że predestynował do zasiadania w radzie królewskiej w charakterze doradcy monarchy, a zarazem jako przedstawiciela społeczności powierzonego mu terytorium⁴. W związku z tą drugą funkcją wojewodowie powinni utrzymywać kontakt z mieszkańcami swojego województwa, co przede wszystkim dotyczyło dominującej społecznie i politycznie szlachty. Uprawnieniem wojewody było przewodniczenie jej zjazdom i sejmikom oraz

¹ H. Litwin, *W poszukiwaniu rodowodu demokracji szlacheckiej. Polska myśl polityczna w piśmiennictwie XV i początków XVI w.*, [w:] *Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV–XVIII wieku*, red. A. Sucheni-Grabowska, M. Żaryn, Warszawa 1994, s. 15–20; J. Wroniszewski, *Grupy decyzyjne w średniowiecznej Polsce – elita władzy*, [w:] *Genealogia. Polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1993, s. 186.

² Por. S. Russocki, *Od roków monarszych do zgromadzeń stanowych*, [w:] *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, red. S.K. Kulczyński, Warszawa 1976, s. 496; A. Sucheni-Grabowska, *Przeobrażenia ustrojowe od Kazimierza Wielkiego do Henryka Walezego*, [w:] *Tradycje polityczne dawnej Polski*, red. A. Sucheni-Grabowska, A. Dybkowska, Warszawa 1994, s. 37; P. Węcowski, *Krakowskie wiece sądowe i ich rola w życiu politycznym w czasach panowania Władysława Jagielly*, „Kwartalnik Historyczny” 1998, t. 105, s. 31–46; A. Sochacka, *Zjazdy szlachty lubelskiej w późnym średniowieczu*, [w:] *Regimen – dominium – societas nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel, Lublin 2014, s. 293–307.

³ Przykładem sytuacja zbadana przez Sobiesława Szybkowskiego. Zob. S. Szybkowski, *Szlacheckie elity urzędnicze we wspólnocie terytorialnej w późnym średniowieczu (na przykładzie środkowopolskim)*, [w:] *Człowiek w średniowieczu. Między biologią a historią*, red. A. Szymczakowa, Łódź 2009, s. 110–111.

⁴ D. Wróbel, *Geneza i powstanie województwa lubelskiego* [w druku]. Dziękuję Autorowi za udostępnienie artykułu przed jego opublikowaniem. O ewolucji urzędu wojewody zob. także: J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle najnowszych badań*, Kraków 2001, s. 116–122; J. Majchrowski, *Wojewoda w dawnej Polsce*, Warszawa 2019, s. 80–99.

dowodzenie pospolitym ruszeniem w drodze do miejsca zbiórki, a także nadzór nad sądami stanowymi⁵.

W jaki sposób wojewodowie lubelscy korzystali z tych praw? Czy traktowali swoje prerogatywy jako zobowiązania względem lokalnej społeczności w dobie ugruntowywania się w końcu XV wieku ustroju tzw. demokracji szlacheckiej? Przedmiotem analizy jest działalność i postawy osób piastujących ten urząd w latach 1474–1501. Byli to: pierwszy wojewoda lubelski, awansowany na ten urząd z kasztelanii lubelskiej, Dobiesław Kmita z Wiśnicza herbu Szreniawa (od 2 sierpnia 1474 roku do początku 1478 roku, gdy 9 lutego widzimy go na województwie sandomierskim)⁶; Jan Feliks z Tarnowa herbu Leliwa, na województwo lubelskie awansowany z kasztelanii wojnickiej między 20 czerwca a 12 października 1479 roku, zmarł 14 kwietnia 1484 roku⁷; Dobiesław z Kurozwęk herbu Poraj, przedtem kasztelan sieradzki, wojewodą lubelskim został między 14 kwietnia a 25 listopada 1484 roku, awansował na wojewodę sandomierskiego między 12 sierpnia a 17 września 1494 roku⁸; Mikołaj z Ostrowa, zwany Minorek, herbu Rawa, przedtem kasztelan biecki, na urzędzie wojewody lubelskiego pojawił się między 21 a 30 września 1494 roku, a między 1 a 7 marca 1497 roku został wojewodą sandomierskim, początkowo kumulując oba urzędy wojewódzkie⁹; Jan Feliks Szram z Tarnowa herbu Leliwa, mianowany na urząd wojewody lubelskie-

⁵ J. Majchrowski, *op. cit.*

⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna [dalej: MK], 12, k. 186–186v (data początkowa: D. Wróbel, *op. cit.*). Por. J. Kurtyka, A. Gąsiorowski (oprac.), *Urzednicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, Wrocław 1990 [dalej: UM], nr 541, 585; F. Kiryk, *Kmita Dobiesław z Sobienia i Wiśnicza h. Szreniawa (zm. 1478)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 13, Wrocław 1967–1968, s. 87–88; R. Trawka, *Działalność polityczna wojewody lubelskiego Dobiesława Kmity z Wiśnicza*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Historia” 1999, nr 36, s. 15–71; eadem, *Kmitowie. Studium kariery politycznej i społecznej w późnośredniowiecznej Polsce*, Kraków 2005, według indeksu.

⁷ UM, nr 587, 1146; W. Bukowski, A. Falniowska-Gradowska, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, F. Sikora, *Uzupełnienia do spisów urzędników małopolskich XII–XVIII wieku*, [w:] *Burgabiowie zamku krakowskiego XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. W. Bukowski, Kórnik 1999 [dalej: Uzupełn.], s. 88; W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego. Wiek XIV–XV*, Warszawa 1971, według indeksu; J. Sperka, *Tarnowski (z Tarnowa) Jan Feliks h. Leliwa (zm. 1484)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 52–53, Warszawa–Kraków 2018, s. 413–416.

⁸ UM, nr 588, 996; J. Bieniak, A. Szymczakowa (oprac.), *Urzednicy łączycy, sieradzki i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, Wrocław 1985, cz. B, nr 92a; F. Kiryk, *Kurozwęcki Dobiesław z Kurozwęk, zwany Lubelczyk, h. Róża (Poraj)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 16, Wrocław 1971, s. 269, 270; B. Nowak, *Ród Porajów w Małopolsce w średniowieczu*, Kraków 2009, według indeksu.

⁹ Jeszcze 7 lipca 1497 roku tytułowany *palatinus terrarum Sandomiriensis et Lublinensis* (UM, nr 20, 589, 998; Uzupełn., s. 88); S. Kuraś, *Ostrowski Mikołaj h. Rawa*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław 1979, s. 571–572; J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów. Warszowice i Grotowice*, Toruń 1992, s. 27–41.

go między 7 czerwca a 28 grudnia 1497 roku, pełnił go do 6 marca 1501 roku, gdy awansował na województwo sandomierskie¹⁰.

Na tej liście brakuje Stanisława Wątróbki ze Strzelec herbu Oksza, który z tytułem wojewody lubelskiego wzmiankowany był od 24 czerwca do 5 sierpnia 1478 roku, ale jeszcze 24 września tego roku, a nawet po śmierci – zmarł przed 7 stycznia 1479 roku – tytułowano go wojewodą bełskim, co nasuwa wątpliwość, czy faktycznie objął urząd lubelski¹¹.

Wszyscy wojewodowie lubelscy z końca XV wieku wywodzili się z możliwych rodów małopolskich, tworzących już sto lat wcześniej grupę wpływającą na królewskie decyzje m.in. o obsadzie urzędów¹², co dla społeczności lokalnej miało duże znaczenie. W omawianym okresie był to też zwarty krąg polityków powiązanych rodzinnie¹³, tj. poprzez pokrewieństwo i powinowactwo wynikające ze związków małżeńskich¹⁴.

¹⁰ UM, nr 77, 590; W. Kłaczewski, W. Urban (oprac.), *Urzednicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, Kórnik 1991, nr 362; W. Dworzaczek, *op. cit.*, według indeksu; M. Wila-mowski, *Tarnowski (z Tarnowa) Jan Feliks zwany Szram (zm. 1507)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 52–53, Warszawa–Kraków 2018, s. 423–428.

¹¹ UM, nr 586; H. Gmiterek, R. Szczygiel (oprac.), *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, Kórnik 1992, nr 361; Uzupełn., s. 88; J. Reczek, *Klemens ze Strzelec Wątróbka (ok. 1388–1440)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 12, Wrocław 1966–1967, s. 591.

¹² Kariery polityczne ich przodków zwięźle omówione są w artykule Anny Sochackiej *Pozycja pierwszych wojewodów lubelskich w polskiej elicie władzy (druga połowa XV – początek XVI wieku)*, „*Studia z Dziejów Średniowiecza*” 2024, t. 27, s. 292–295.

¹³ Por. A. Gąsiorowski, *Rotacja elity władzy w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, red. S.K. Kuczyński, t. 1, Warszawa 1981, s. 286–288; A. Szymczakowa, *Powiązania genealogiczne elity sieradzkiej w XV wieku*, [w:] *Genealogia. Polska elita polityczna...*, s. 100–107; M. Koczerska, *Rola związków rodzinnych i rodowych w działalności publicznej Zbigniewa Oleśnickiego*, [w:] *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1996, s. 67–92; A. Supruniuk, *Wpływ koligacji rodzinnych na przebieg karier urzędniczych w księstwie płockim na przełomie XIV i XV wieku*, [w:] *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych...*, s. 159–168; J. Wroniszewski, *Związki krewnicze a terytorialne w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Genealogia. Stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Pakulski, J. Wroniszewski, Toruń 2003, s. 121–135; W. Brzeziński, *Koligacje małżeńskie możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 2012, s. 277–281, 296–305.

¹⁴ Dobiesław Kmita był spokrewniony z Kurozwęckimi po matce Małgorzacie Michałowskiej. Skoligał się także ze swoim następcą Stanisławem Wątróbką, którego siostra Barbara była żoną jego brata stryjecznego Jana (R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 129). Bratem stryjecznym wspomnianej Małgorzaty był Krzesław Półtorabek z Kurozwęk, ojciec wojewodów lubelskich Dobiesława i Mikołaja. Kurozwęccy weszli też w związki małżeńskie z Tarnowskimi: Dobiesław poślubił Elżbietę, córkę Jana Amora Tarnowskiego, brata Jana Feliksa, wojewody lubelskiego, a jego brat Jan Kurozwęcki – córkę tegoż wojewody Annę (B. Nowak, *op. cit.*, s. 240, 268–269, 524, 526, tabele IIA i IIB). Druga córka Jana Amora, Katarzyna Tarnowska, poślubiła Stanisława Kmitę, bratanek dawnego wojewody lubelskiego (W. Dworzaczek, *op. cit.*, s. 216).

Grupę tę można określić jako reprezentantów elity ogólnopolskiej, złożonej w tym czasie głównie z przedstawicieli możnych małopolskich. Rodziny, z których się wywodzili, były znane szlachcie lubelskiej, gdyż ich przodkowie sprawowali urzędy w ziemi lubelskiej¹⁵, rozwijali majątki położone w tej ziemi i użytkowali królewszczyzny¹⁶ (z wyjątkiem Kmity i Stanisława Wątróbki¹⁷), utrzymywali też bliskie stosunki ze współrodowcami zamieszkującymi w Lubelskiem¹⁸.

W dobie umacniania się roli wspólnot terytorialnych w życiu państwa¹⁹ oraz dążenia szlachty do wpływania na obsadę urzędów predestynujących do zasiadania w radzie królewskiej kontakt wojewodów z mieszkańcami zdawać się może wzajemnie pożądanym.

Tymczasem wymienieni dostojnicy rzadko są obecni na wiecowych i sejmikowych zgromadzeniach szlachty lubelskiej, na których widzimy zazwyczaj innych lokalnych urzędników, a wojewodowie pojawiają się tylko okazjonalnie. Korzystanie z prerogatywy zwoływania sejmików²⁰ obradujących w Urzędzie nie ma poświadczenia w źródłach zapewne z powodu niezachowania się urzędowskich ksiąg lubelskiego sądu ziemskiego²¹. Obecność wojewodów w Lublinie

¹⁵ Kasztelanami lubelskimi byli: dziad Dobiesława Kmity, Piotr (1385–1401 – UM, nr 533; R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 67–86, 370 i n. według indeksu); ojciec Dobiesława i Mikołaja Kurozwęckich, Krzesław (1444–1459 – UM, nr 539); ojciec wojewody Mikołaja z Ostrowa Warsz (1439–1434 – UM, nr 538). Brat tego ostatniego, Grot, piastował urząd podkomorzego lubelskiego (1462–1474 – UM, nr 562).

¹⁶ Tarnowscy, Kurozwęccy, Ostrowscy (A. Sochacka, *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*, Lublin 1987, s. 72, 74–76, 88; J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów...*, s. 27–41). Rodzina Ostrowskich występowała też pod mianem Kazimierscy z uwagi na wieloletnie władanie królewskimi dobrami wokół Kazimierza Dolnego. Ponadto Rawowie posiadali inne liczne królewszczyzny w Lubelskiem (klucze wokół Wąwolnicy, Serocka itd.).

¹⁷ Por. A. Sochacka, *Własność ziemska...* Niekoniecznie było to pogwałceniem wymogu osiadłości urzędników w ziemi, w której sprawowali urząd, gdyż nakaz ten prawdopodobnie, a zwłaszcza w odniesieniu do najwyższych urzędów, interpretowano szerzej – wystarczała przynależność do ziemian danej prowincji. Z niespektowaniem wymogu osiadłości przy nominacjach urzędników spotykamy się też w Wielkopolsce. Zob. W. Fałkowski, *Elita władzy w Polsce za panowania Kazimierza Jagiellończyka (1447–1492)*, Warszawa 1992, s. 130.

¹⁸ Przykładem mogą być Szreniawowie. W 1442 roku Dobiesław Kmita był w Bochochnicy u Piotra Kurowskiego herbu Szreniawa (R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 155). W 1443 roku tenże Piotr był świadkiem lokacji Wiśnicza przez ojca Dobiesława, Mikołaja (*ibidem*, s. 149). Jan Kmita korzystał z pośrednictwa Kurowskiego w ugodach majątkowych, a podkomorzemu lubelskiemu Janowi Kuropatwie z Łańcuchowa, też herbu Szreniawa, poręczał zobowiązania finansowe (*ibidem*, s. 143, 168).

¹⁹ Por. H. Samsonowicz, *Średniowiecze, [w:] Od plemion do Rzeczypospolitej. Naród, państwo, terytorium w dziejach Polski*, red. A. Mączak, Warszawa 1995, s. 49, 57–59; S. Gawlas, *Król i stany w późnośredniowiecznej Europie Środkowo-Wschodniej wobec modernizacji państwa*, [w:] *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2003, s. 173–175; A. Sucheni-Grabowska, *op. cit.*, s. 37; J. Wroniszewski, *Związki krewnicze...*, s. 121–137.

²⁰ J. Majchrowski, *op. cit.*, s. 95.

²¹ A. Sochacka, *Zjazdy szlachty lubelskiej...*, s. 303–304.

więzała się najczęściej z wizytami króla w ziemi lubelskiej, u którego boku winni wtedy zjawiać się miejscowi dostojnicy. Tak więc na początku czerwca 1475 roku pierwszy wojewoda, Dobiesław Kmita, odnotowany jest w aktach sądu ziemskiego zasiadającego jako sąd nadworny na Zamku Lubelskim w obecności króla, wymieniony obok innych urzędników z Małopolski i Rusi²², gdy rozpatrywano sprawy szlachty z ich ziem²³. Nie ma go w źródłach dotyczących wizyty monarchy jesienią 1476 roku i wiosną 1478 roku²⁴, zapewne wskutek jakiejś przewlekłej choroby powodującej ogólny spadek jego aktywności²⁵. W podobnych okolicznościach – jako asesora sądu nadwornego – na początku 1484 roku odnotowano w Lublinie Jana Feliksa z Tarnowa, trzeciego wojewodę lubelskiego – było to podczas obrad sejmu ogólnopolskiego z udziałem króla²⁶. Brak też poświadczenia źródłowego obecności w Lublinie następnego wojewody lubelskiego, Dobiesława z Kurozwęk, gdy Lublin gościł króla 23 października 1487 roku²⁷ i 12 czerwca 1490 roku²⁸. Mikołaja z Ostrowa, piątego wojewodę, wspomniano 21 listopada

²² R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 195, 395; Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi Ziemskie Lubelskie [dalej: KzL], sygn. 9, k. 65, 67 (6–9.06.1475). Poza Kmitą jako asesorów wymieniono wówczas kasztelanów: bełskiego, chełmskiego, sądeckiego, żarnowskiego, a także starostów: lubelskiego i radomskiego, wojskiego lubelskiego oraz marszałka dworu.

²³ Wnoszone sprawy to: spory majątkowe w rodzinie herbu Lewart z Mełgwi w ziemi lubelskiej; wniosek starosty radomskiego o oskarżenie Dzierśława, zwanego Karnoszki, tenentariusza z Trzebieszowa, o niestawienie się na wyprawie wojennej (najpewniej na Śląsk w 1474 roku); skarga Pawła Kowalikowskiego, dworzanina Jana z Czyżowa i kmieci z Surhowa w ziemi chełmskiej na księcia Aleksandra, dziedzica Kraśniczyna, odesłana przed króla przez Zygmunta z Pomorzana, starostę krasnostawskiego, z jego sądu grodzkiego; wpis zastawu wsi Łukowiec przez Jakuba Skromowskiego, sędziego ziemskiego łukowskiego.

²⁴ Królowi w dniach 28–30 września 1476 roku z miejscowych urzędników towarzyszyli: kasztelan chełmski i starosta lubelski Mikołaj z Chrzastowa, wojski lubelski i starosta radomski Dominik z Kazanowa oraz stolnik lubelski Jan Maciejowski (KzL 9, k. 163), a 2 maja 1478 roku odnotowano tylko Chrzastowskiego i Maciejowskiego (KzL 9, k. 240).

²⁵ R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 198.

²⁶ KzL 4 (12 – w nawiasach dawne sygnatury podawane w starszych publikacjach), k. 102–105 – 16 stycznia 1484 roku odnotowany obok marszałka Królestwa Polskiego Rafała z Jarosławia, marszałka nadwornego Stanisława Kurozwęckiego, kasztelana zawichojskiego Jana z Tęczyna, Dobiesława z Pankraczowic i Jana Dłuto ze Słupia. W dniu 19 stycznia byli też sędzią dworu królewskiego Jakub z Klonowa, Warsz Michowski z Radawca i Piotr Pszonka z Babina, a 26 stycznia także wojewoda bełski Dobiesław z Byszowa. Pobyt w Lublinie Kazimierza Jagiellończyka poświadczony jest w źródłach od 13 stycznia do 20 lutego 1484 roku (G. Rutkowska, *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*, Warszawa 2014, s. 306–307). Tarnowski był w Lublinie najpewniej przez cały czas pobytu króla, choć nie zawsze wymieniano go na kolejnych posiedzeniach sądu nadwornego, przestając na formułce: *Presentibus ut supra* (KzL 12, k. 102-v, 104-v, 105).

²⁷ Byli z Kazimierzem Jagiellończykiem kasztelanowie: Stanisław z Szydłowca radomski i Mikołaj z Ostrowa biecki, a także marszałek dworu Stanisław Lanckoroński (KzL 9, k. 502).

²⁸ KzL 9, k. 585v, 619v – obecni byli: podkomorzy krakowski i starosta malborski Zbigniew z Tęczyna, wojewoda ruski Jan z Pilczy, podkomorzy lubelski Otto z Pilczy, kasztelan wiślicki Jan z Rabsztyna.

1496 roku, gdy zasiadał w sądzie nadwornym na zamku lubelskim, przypuszczalnie podczas pobytu króla²⁹. Był również obecny w czasie wizyty w Lublinie Jana Olbrachta na początku 1497 roku³⁰, co być może wiązało się ze staraniami o awans na województwo sandomierskie po śmierci Jana Pileckiego³¹. Uczestnictwo w sądzie nadwornym wynikało raczej ze służby monarszej niż z udzielania się w miejscowym środowisku szlacheckim, choć przy tej okazji wojewodowie mieli kontakt z lokalnymi urzędnikami (sędzią i podsędkiem, czasami też z podkomorzym czy stolnikiem) i asesorami wywodzącymi się ze szlachty nieurzędniczej.

Zgłębianie relacji łączących wojewodów i szlachtę lubelską wymaga analizy całego otoczenia wojewodów, ich dworzan, świty towarzyszącej, różnego rodzaju służebników zarządzających majątkiem czy tworzących oddział wojska utrzymywany przez możnowładcę, a więc ogólnie związanych z nim klientów, czyli przedstawicieli różnych warstw szlachty w jakiś sposób zależnych od wojewodów. Na dworach możnowładców synowie szlacheccy szukali protekcji i możliwości kariery, np. politycznej (czemu sprzyjał wysoki status wojewodów lubelskich w radzie królewskiej³²) czy też wojskowej, albo tylko unikających pauperyzacji dzięki służbie u możnowładców³³. Wobec ubóstwa i jednostronności źródeł (niekompletne księgi sądowe i nieliczne dokumenty) poszukiwania przedstawicieli szlachty lubelskiej bliżej związanych z wojewodami opierają się na pośrednich przesłankach dotyczących pojawiania się konkretnych osób towarzyszących w prywatnych działaniach wojewodów, takich jak: procesy sądowe, delimitacje dóbr, pożyczki i poręki zobowiązań finansowych itp.

²⁹ KzL 4(12), k. 97v – zasiadał wraz z wojewodą lubelskim i komornikami sądu ziemskiego lubelskiego. O obecności króla wnioskujemy z zapisu: *Ex mandato serenissimi domini regis omnes et singuli termini omni personarum tales quales hodie fieri debuerunt, transponentur ad diem sextum post felicem ingressum sue serenitatis nulli parcium nocendo.*

³⁰ W dniu 9 stycznia 1497 roku w obecności króla zasiadał sąd ziemski (w osobach sędziego Piotra Firleja z Dąbrowicy i podsędka Piotra Pszonki z Babina oraz pisarza Mikołaja Kijańskiego). Wśród asesorów tego dnia wymieniono Mikołaja z Ostrowa na pierwszym miejscu, przed chorążym i dwoma komornikami lubelskimi (KzL 4(12), k. 17). Jego obecność w Lublinie poświadczają też wpisy w księdze sądu ziemskiego z 11 i 16 stycznia 1497 roku *in curia regie maiestatis in castro Lublinensi* w obecności także tych komorników, dotyczące jego długów u Macieja i Marcina z Ziółkowa i chorążego lubelskiego Pawła z Chodczy, zabezpieczonego na podlubelskich wsiach Jakubowice, Rudnik i Bochothnica, oraz zastawienia Janowi z Ożarowa wsi Szczekarkowa i Pałeczniczy (KzL 12, k. 18–19v, 23).

³¹ Wojewoda sandomierski Jan Pilecki ostatni raz wzmiankowany był jako żyjący 2 sierpnia 1496 roku (jako zmarły 13 grudnia tego roku), a nominacja Mikołaja z Ostrowa nastąpiła przed 7 marca 1497 roku (UM, nr 997, 998).

³² Por. A. Sochacka, *Pozycja pierwszych wojewodów...*, s. 299–308.

³³ Por. J. Kurtyka, *Problem klienteli możnowładczej w Polsce późnośredniowiecznej*, [w:] *Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1999, s. 47–124.

Nie mamy wiadomości o lubelskiej klienteli pierwszego wojewody Dobiesława Kmity³⁴. Należy przypuszczać, że – rzadko zaglądający do Lublina – nie miał bliższego kontaktu z ziemianami lubelskimioma poza kilku szlachcicami wyznaczonymi do sądzenia w Wąwolnicy³⁵, których rola jako jego *familiares* ograniczała się do czynności sądowych w miejscowości bardzo odległej od dworu Kmitów rezydujących w Wiśniczu.

Spśród właścicieli ziemskich z Lubelskiego, których łączyły bliższe stosunki z wojewodą Dobiesławem z Kurozwęk, należy wymienić Jana z Osmolic, Jana i Lasotę (Sylwestra) z Łopiennka, Jana Latyczyńskiego³⁶, a także Mikołaja Bystrama z Radlina i Jana Rybczowskiego z Niedrzwicy Dużej³⁷. Była to grupa powiązanych ze sobą rodzinnie młodych przedstawicieli lubelskiego ziemiaństwa, z którymi wojewoda miał kontakty zapewne z racji swoich obowiązków obronnych, znane są bowiem kariery wojskowe Mikołaja Bystrama i jego brata Gotarda z Radlina i Łopiennika³⁸. Podobne były zapewne losy wspomnianych Lasoty z Łopiennika, Jana Rybczowskiego z Niedrzwicy Dużej i Jana Sędzica z Osmolic³⁹. Ten ostatni, syn zmarłego krótko po 1473 roku sędziego lubelskiego Mikołaja z Prawiednik⁴⁰, w 1470 roku był odnotowany wśród rycerzy

³⁴ Renata Trawka (*Kmitowie...*, s. 427) zaliczyła do tej grupy trzech „świadków na dokumencie w sprawach publicznych”, ale zapiska, na którą się powołała, to datacja roków sądu wąwolnickiego i spis asesorów (KzL 2(5), k. 10), którzy zapewne przybyli w swoich sprawach prywatnych (Sławek ze Strzelec ma wyznaczony termin ze Stanisławem Borszą, a na Mikołaja Bartoszowicza z Niezabitowa kasztelan Dobiesław przez swego sędziego polecił nałożyć wadium, by zachował pokój z Mikołajem Duszą z Poniatowej – *ibidem*, k. 10v).

³⁵ R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 435.

³⁶ Ci trzech towarzyszyli wojewodzie w 1485 roku przy rozgraniczeniu jego wsi Strzyżowice i Bystrzyczka od Niedrzwicy Dużej. Zob. *Lubelska księga podkomorska piętnastego wieku*, wyd. L. Białkowski, Lublin 1934, s. 99–100.

³⁷ W dniu 17 sierpnia 1485 roku wojewoda zapisał Janowi z Osmolic, Mikołajowi Bystramowi z Radlina i Janowi z Niedrzwicy 230 grz. długu (KzL 9, k. 434).

³⁸ B. Możejko, *Gotard z Radlina – działalność w Prusach Królewskich*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 10, Warszawa 2004, s. 229–253; A. Sochacka, *Bystramowie herbu Tarnawa w ziemi lubelskiej w XV wieku*, [w:] *Silesia–Polonia–Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idziemu Panicowi*, red. J. Sperka, Katowice–Bielsko-Biała 2019, s. 274–279.

³⁹ W sierpniu 1485 roku w sądzie ziemskim lubelskim dokonano kilku zagadkowych zapisów długów Sylwestra Lasoty, Bystrama, Rybczowskiego i Sędzica u wojewody Kurozwęckiego, być może związanych z wyposażaniem oddziałów wyruszających na wyprawę mołdawską (A. Sochacka, *Bystramowie...*, s. 278–279).

⁴⁰ Eadem, *Kariera szlachcica na prowincji w XV w. – Mikołaj z Prawiednik herbu Bończa, burgrabia, komornik sądowy, podsędek i sędzia ziemski lubelski*, [w:] *Scientia nihil est quam veritatis imago. Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Sochacka, P. Jusiak, Lublin 2014, s. 600–618.

pozostających w służbie konnej na dworze królewskim⁴¹. Jego i Lasotę łączyły bliskie związki z braćmi Ostrowskimi (Kazimierskimi)⁴², w tym z późniejszym wojewodą Mikołajem⁴³. Podobnie Jan Rybczowski pojawiał się w 1486 roku w sądzie ziemskim lubelskim jako przedstawiciel wojewody Dobiesława z Kurozwęk⁴⁴, ale w 1484 roku widzimy go w roli sędziego grodzkiego lubelskiego, gdy starostą był Mikołaj z Ostrowa⁴⁵.

Do klientów wojewody Mikołaja z Ostrowa należeli też Maciej i Marcin dziedzice z Branicy i Ziółkowa koło Łęcznej, zanotowano bowiem długi Mikołaja z Ostrowa u wspomnianych szlachciców (200 grz. w 1494 roku, 130 fl. węg. w złocie w latach 1496 i 1497, 200 grz. w 1497 roku), a Maciej Ziółkowski wraz z Janem Kosarzewskim z Jabłonny⁴⁶ poręczyli za Ostrowskiego Wacławowi z Łęcznej zwrot 105,5 grz. i 105 fl. węg.⁴⁷. Również Jan, syn Rafała z Ożarowa, w 1496 roku otrzymał zapis 150 grz. od wojewody Mikołaja z Ostrowa, zabezpieczony na jego wsiach dziedzicznych Szczekarkowie i Pałecznicy⁴⁸, do których dostał wwiązanie w 1497 roku jako w dzierżawę za 15 grz. rocznie⁴⁹. Długi te mogły wynikać z nieopłaconych zasług albo z pożyczek udzielanych dostojnikowi, co zazwyczaj sygnalizuje ich bliższe powiązania.

Wspomniani szlachcice byli potomkami rodzin najprawdopodobniej wywodzących się z okolic Radomia, osiadłych w ziemi lubelskiej jeszcze w XIV wieku⁵⁰. Młodzi panowie, wymienieni w 1485 roku przy wojewodzie Dobiesławie

⁴¹ A. Nalewajek, *O liczebności dworu królewskiego Kazimierza Jagiellończyka w świetle spisów dworzan z 1470 i 1478 r.*, „Res Historica” 2021, nr 52, s. 66.

⁴² W 1475 roku zapisano rozliczenie Jana z Osmolic przez Jana i Mikołaja Kazimierskich z dzierżawy dóbr dzieci zmarłego Lasoty z Łopiennika, którą wraz ze zmarłym już ojcem trzymał od ich brata Grota, podkomorzego lubelskiego, jako opiekuna tych sierot (KzL 9, k. 92).

⁴³ Mikołaj z Ostrowa, tenutariusz kazimierski, miał długi u Jana z Osmolic: 200 fl. w 1478 roku, 120 fl. zapisanych w 1480 roku (oddał w 1481 roku), 80 fl. w 1484 roku (KzL 9, k. 251v, 294v, 330v, 390v). Synowie zmarłego Sylwestra z Łopiennika w 1502 roku otrzymali od króla pozwolenie na trzymanie królewskich wsi Raciborowice i Krępiec zastawionych przez Ostrowskiego ich ojcu za 430 grz. (*Matricularum Regni Poloniae summaria*, t. 3, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1908 [dalej: MRPS], t. 3, nr 199; MK, t. 17, k. 295).

⁴⁴ KzL 8(11), k. 50.

⁴⁵ *Materiały do kodeksu dyplomatycznego Małopolski*, t. 5: 1451–1506, oprac. W. Bukowski, F. Sikora, J. Wroniszewski, J. Szyszka, Kraków 2014, nr 7; KzL 9, k. 449.

⁴⁶ Jan Kosarzewski z Jabłonny to albo mąż Jadwigi dziedziczki z Jabłonny, albo ich syn pierworodny, także o imieniu Jan, w 1475 roku już żonaty z Jadwigą, córką Gałęzowskiego, i zapewne dlatego noszący w Kosarzewie przydomek Gałęzowski (KzL 9, k. 102, 281v, 652v). On i Maciej Ziółkowski należał do przeciętnie zamożnej szlachty, skoro zadowolili się posagami żon w wysokości 60 i 50 grz. (KzL 9, k. 102, 293).

⁴⁷ KzL 1, s. 378–379, 381; KzL 8(11), k. 110–111, 150; KzL 4(12), k. 18v, 19v; MK 98, k. 268.

⁴⁸ *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Słwucie*, t. 2, wyd. Z.L. Radziwiński, B. Gorczał, Lwów 1888, nr 206; MK 98, k. 274.

⁴⁹ KzL 4(12), k. 23.

⁵⁰ A. Sochacka, *Bystramowie...*, s. 266–268.

Kurozwęckim, mogli – podobnie jak Bystram – służyć jako rotmistrze w wojskach zaciężnych lub tylko wsparli wojewodę finansowo przed rozpoczynaną wojną. Być może identyczną rolę odgrywał w otoczeniu Kurozwęckiego wymieniony także przy wyznaczeniu granic jego dóbr Jan Latyczyński – to zapewne przybysz z Latyczyna w ziemi chełmskiej, notowany tam w końcu XV wieku⁵¹.

Wszystkich ich można zaliczyć do szlachty dość zamożnej, z rodzin broniących się przed zubożeniem poprzez podejmowanie różnych aktywności wojskowych lub zdobywanie niższych urzędów ziemskich, czemu kontakt z wojewodą niewątpliwie sprzyjał. Zapisy zobowiązań finansowych wojewodów, zwłaszcza Mikołaja z Ostrowa, mającego w Lubelskiem rozległe dobra ziemskie, dokonywane były zarówno na własnych majątkach, jak i na królewskich, nie były to jednak prywatne długi, skoro to władcy regulowali je w razie śmierci wojewody, co wskazuje na zaciąganie przez wojewodów pożyczek na potrzeby państwa lub zabezpieczanie długów wynikających z nieopłaconej służby dla Królestwa⁵².

Bliższe relacje z przedstawicielami szlachty lubelskiej wojewodowie mogli nawiązywać z racji zachowanych – pomimo ograniczenia przez jurysdykcję stanową – prerogatyw w zakresie ziemskiego wymiaru sprawiedliwości, do których należało zasiadanie w sądach wiecowych i nadzorowanie szlacheckich sądów ziemskich.

Dobiesław Kmity w zapisach lubelskiego sądu ziemskiego pojawił się 10 lutego 1477 roku w gronie asesorów rekrutujących się z miejscowej szlachty nieurzędniczej. Mogło to być związane z wypełnianiem obowiązku nadzoru nad sądownictwem ziemskim, ale podczas tej sesji rozpatrywano m.in. liczne sprawy drobnej szlachty, sądzonej zwykle przez osobny sąd wojewody w Wąwolnicy⁵³. Można przypuszczać, że podlegający sądowi wawolnickiemu szlachcice, wykorzystując pobyt wojewody Kmity w Lublinie, wnieśli swoje sprawy przed sąd ziemski. Jego obecność w mieście mogła się też wiązać z zakończonym

⁵¹ W. Czarnecki, *Szlachta ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, Białystok 2012, s. 319.

⁵² Mikołaj z Ostrowa czynił zapisy na wsiach Szczekarków i Pałecznicza jako na swoich dziedzictwach (np. w 1496 roku Mikołaj Firlej z Dąbrowicy skwitował go z 300 fl. węg. zastawu na tych wsiach – KzL 8(11), k. 148v; MK 98, k. 178). Potem na nich miał zastaw Stanisław z Ożarowa (brat Jana), bo w 1501 roku król Aleksander obiecał mu spłacić 140 grz., które śp. Jan Olbracht był winien Mikołajowi z Ostrowa (MRPS III, nr 55; MK XVII, k. 248), a w 1503 roku tenże król poświadczył, że starosta lubelski Mikołaj Firlej wykupił królewskie wsie Szczekarków i Pałecznicę z rąk Stanisława Ożarowskiego za 150 grz. (MK 98, k. 275). W 1502 roku król pozwolił synom śp. Sylwestra z Łopiennika trzymać za 430 grz. królewskiej Krepiec i Raciborowice zastawione ich ojcu przez Mikołaja z Ostrowa (MRPS III, nr 199; MK XVII, k. 295). Pieniądze należne Ziłókowskiemu (200 grz. i 130 fl. węg.) król w 1502 roku obiecał wypłacić do Zielonych Świątek lub dać wwiązanie do Dębicy i połowy Tarkawicy (MRPS III, nr 537; MK XX, k. 9; MK XXI, k. 225).

⁵³ KzL 9, k. 185–187 – z Piczkowic, Wilczopola, Łubek, Poniatowej, Brzeziec, Krza, Wronowa, Bronic, Kaznowa, Drzewc, a więc ze wsi drobnoszlacheckich (A. Sochacka, *Drobna szlachta w województwie lubelskim w średniowieczu*, [w:] *Regimen...*, s. 149–155, wykaz 1–2).

poprzedniego dnia jarmarkiem⁵⁴ i prerogatywami wojewody w zakresie nadzoru nad cenami⁵⁵. Niewielkie zainteresowanie sądownictwem ziemskim lubelskim wynikało zapewne też z faktu, że Dobiesław Kmita nie posiadał w Lubelskiem własnych dóbr ziemskich. Natomiast Jan Feliks z Tarnowa wystąpił jako asesor w sądzie lubelskim 1 września 1480 roku⁵⁶, najpewniej w związku z obradującym zwykle 2 września w Lublinie sądem wiecowym⁵⁷. Dobiesław z Kurozwęk w sądzie szlachty lubelskiej był asesorem 29 września 1483 roku, jeszcze jako kasztelan sieradzki, krótko przed awansem na województwo lubelskie⁵⁸; ponownie na rokach lubelskich wzmiankowany był dopiero 2 lipca 1487 roku, już jako miejscowy wojewoda⁵⁹. Natomiast Mikołaj z Ostrowa często pojawiał się wśród odbywających roki ziemskie w Lublinie, zanim osiągnął status urzędnika (starosty lubelskiego w 1483 roku), co wynikało z faktu posiadania własnych rozległych dóbr ziemskich w Lubelskiem oraz rezydowania w tej ziemi we dworze w Kęble⁶⁰, a także z racji dzierżawienia królewskich w Wąwolnicy i Kazimierzu⁶¹. Po awansie na wojewodę lubelskiego w latach 1494–1497 rzadziej zjawiał

⁵⁴ Szesnastodniowy jarmark w Lublinie rozpoczynał się 25 stycznia i trwał do 9 lutego (R. Szczygieł, *Lokacja Lublina na prawie magdeburskim i jego dzieje w XIV i XV wieku*, [w:] *Lublin. 700 lat dziejów miasta*, red. G. Figiel, R. Szczygieł, W. Śladkowski, Lublin 2017, s. 55). Wojewoda wystąpił w sądzie 10 lutego 1477 roku na sesji, której termin przesunięto z 2 lutego *propter nundinas Lublinenses* (KzL 9, k. 175).

⁵⁵ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski do połowy XV wieku*, Warszawa 1957, s. 419, 458; J. Majchrowski, *op. cit.*, s. 93–94.

⁵⁶ KzL 9, k. 315.

⁵⁷ O wiecach lubelskich zob. A. Sochacka, *Zjazdy szlachty lubelskiej...*, s. 295.

⁵⁸ KzL 9, k. 382.

⁵⁹ KzL 9, k. 489. Nie wymieniono go w składzie asesorów 20 lutego 1486 roku, gdy wyznaczano termin jego sprawy z dziedzicami Iżyc (KzL 2(5), k. 130), a 24 lipca termin ze szlachtą i kmieciem z Bychawy przyjął Jan Rybczowski (KzL 11, k. 50). W 1494 roku odnotowano w aktach sądu ziemskiego tylko fakt pozwania przez niego dziedziców Kiełczewic i Bychawki o rozgraniczenie od Strzyżowic (KzL 2(5), k. 204v, 205).

⁶⁰ Na przykład w lecie 1497 roku (przed 7 lipca), gdy przybył do niego do Kębła rajcom wąwolnickim polecił wpisać do księgi miejskiej, że słuźce swemu za należne mu za służbę 60 grz. przekazał dom z siedliskiem przy rynku w Wąwolnicy (*Księgi sądowe miasta Wąwolnicy z lat 1476–1500*, oprac. G. Jawor, A. Sochacka, red. R. Szczygieł, Lublin 1998, nr 237).

⁶¹ Mikołaj i jego brat Grot jako tenentariusze w Wąwolnicy wpisani zostali na początku listy asesorów na posiedzeniu sądu z 2 stycznia 1464 roku (KzL 2(5), k. 395), ale asesorem byłwał częściej Grot, w latach 1462–1474 podkomorzy lubelski (*ibidem*, k. 1, 6v, 56, 277v, 284v, 291, 303, 312v, 316, 320v, 328, 335, 340, 416v, 424, 432, 441, 444v, 448, 474v, 499v; KzL 7(8), k. 81v, 92, Urz. mł., nr 562), natomiast Mikołaj byłwał świadkiem zapisów sądowych i zasiadał wśród asesorów w Lublinie po śmierci brata najpierw jako tenentariusz kazimierski (29.03.1473, 23.01.1475, 1.01.1478, 3.08.1478, 1.01.1479, 8.02.1479, 20.03.1480, 10.07.1480, 17.01.1481, 6.08.1481, 3.09.1481, 1.01.1482 – *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie*, t. 6, wyd. O. Pietruski, X. Liske, Lwów 1876, nr 110; KzL 2(5), k. 80; KzL 9, k. 54, 221, 250v, 255, 259v, 299v, 308v, 323v, 329v, 330v, 346; KzL 8(11), k. 35; KzL 4(12), k. 237v), następnie z tytułem kasztelana bieckiego i starosty lubelskiego

się w sądzie ziemskim, zazwyczaj tylko przy okazji wizyt z królem załatwiał swoje sprawy majątkowe⁶².

Do sądowych uprawnień wojewodów należała też wspomniana już jurysdykcja nad drobną szlachtą, niemającą dostępu do sądów szlachty pełnoprawnej. W ziemi lubelskiej przed 1474 rokiem sąd taki zasiadał w Wąwolnicy pod przewodnictwem kasztelana lubelskiego. Po utworzeniu województwa zwierzchnictwo nad tym sądem przejęli wojewodowie, co niekoniecznie wynikało z faktu, że w latach następnych, aż do 1517 roku, urząd kasztelana lubelskiego wakował – raczej dostosowano się do rozwiązań z innych województw, gdzie to właśnie wojewodowie sądzili drobną szlachtę⁶³. A tej w województwie lubelskim była spora liczba. Zamieszkiwała ona w co najmniej 178 wsiach⁶⁴, często stanowiąc jedynych ich mieszkańców, nieraz bardzo licznych⁶⁵. Zarówno wcześniej kasztelanowie, jak i później wojewodowie lubelscy rzadko jednak pojawiali się osobiście w Wąwolnicy. W zachowanych obszernych fragmentach akt omawianego sądu nie ma bezpośrednich wzmianek o obecności jego zwierzchników na rokach – za takie świadectwa nie można uznać zapisów dotyczących początków kadencji sędziów⁶⁶, które świadczą jedynie o powołaniu tych sędziów przez wojewodę, co mogło nastąpić gdzie indziej, a czas przeszły użyty w zapisach pozwala na stwierdzenie, że aktu nominacji sędziego wojewoda dokonywał wcześniej, przed zapisem pierwszej sesji nominata – możliwe, że poza Wąwolnicą.

Dokumenty wystawiane przez wojewodów w związku z przynależnym im sądownictwem – podobnie jak wcześniej pod zwierzchnictwem kasztelanów – datowane były w Lublinie albo w ich rezydencjach prywatnych, gdzie też niekiedy odbywano sądy z udziałem wojewody. Z praktyką taką spotykamy się już w czasie sprawowania tej zwierzchności przez kasztelana lubelskiego Piotra z Kurowa (w 1461 roku na zamku w Bochońnicy koło Kazimierza⁶⁷,

(24.07.1486, wraz z królem 23.10.1487, oraz na sejmiku 1.07.1493 – KzL 9, k. 483, 502; KzL 8(11), k. 47v; KzL 10(13), s. 977; KzL 4(12), k. 37).

⁶² Zob. przypisy 29–30.

⁶³ A. Sochacka, *Drobna szlachta...*, s. 137.

⁶⁴ W tej liczbie są 73 wsie w ziemi łukowskiej, z których szlachta nie stawała w sądzie w Wąwolnicy, a brak źródeł nie pozwala wnioskować o jurysdykcji nad tą grupą szlachty w XV wieku, ale niewątpliwie i tam wymiar sprawiedliwości należał do wojewodów lubelskich.

⁶⁵ Dla przykładu Jan Długosz podał, że w Pickowicach mieszkały 64 rodziny szlacheckie różnych herbów. Zob. [J. Długosz], *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 2, wyd. L. Łętowski, [w:] *Joannis Długossii Senioris canonici Cracoviensis opera omnia*, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1864, s. 544 – lata 1470–1480. Zob. także: S. Kuraś (oprac.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, Warszawa 1983, s. 177–178.

⁶⁶ Zob. szczegółową prezentację tych wpisów w: A. Sochacka, *Pozycja wojewodów lubelskich...*, s. 312, przypis 168.

⁶⁷ *Acta sunt hec feria sexta proxima post festum sancti Johannis Baptiste anno Domini M^o CCCC^o [sexage]simo primo in castro nostro Bochońnicza* w obecności sędziego i podsędka sądu ziemskiego lubelskiego, szlachty z drobnoszlacheckich wsi (Poniatowej, Szczuczek, Czaślawic)

w latach 1461 i 1462 w Kurowie, gdzie kasztelan miał dwór⁶⁸), a Dobiesław Kmity w 1471 roku jako kasztelan lubelski rozpatrywał sprawę przynależną do jurysdykcji wąwolnickiej we dworze sąsiada w Płonkach koło Kurowa⁶⁹. W maju 1493 roku wąwolnicki sąd drobnoszlachecki zasiadał *in curia* wojewody Dobiesława Kurozwęckiego w Strzyżowicach, a wyroki wydawał sam wojewoda⁷⁰. Ta praktyka była zapewne kontynuowana, bo w 1494 roku sąd wąwolnicki odesłał sprawę między dziedzicami Ługowa przed wojewodę na *sexta die post ipsius felicem ingressum in Strzezowycze*⁷¹. Roki odbywane przed obliczem wojewody w jego dworze nazwano *termini curiales*⁷².

Nawet w przypadkach osobistego rozstrzygnięcia spraw drobnej szlachty przez wojewodów trudno jednak mówić o jakichś bliższych relacjach między nimi a osobami podległymi tej jurysdykcji. Częstsze kontakty mogły łączyć wojewodów tylko z powoływanymi przez nich sędziami i podsędkami tego sądu.

Byli to Dobiesław z Pankraczowic herbu Rawa, zasiadający z ramienia Dobiesława Kmity (wzmiankowany jako sędzia wąwolnicki od 20 kwietnia 1477 roku do 1478 roku [bez daty dziennej]⁷³); za Jana Feliksa z Tarnowa sędzieli: Stogniew z Rzeczczy (21.12.1479⁷⁴– marzec [?] 1484)⁷⁵, Abraham z Łubek,

oraz sołtysa z królewskiego Krępcia i sołtysa z należących do Kurowskiego Płonek jako asesorów (KzL 7(8), k. 27). Skład ten raczej nie wynikał z rozpatrywanej na tym posiedzeniu materii, gdyż jedyna zapiska pod tą datą to zobowiązanie Pawła Smarza z Czasławic do zachowania pokoju z (wymienionymi imiennie) dziedzicami z Piotrowic i tychże Czasławic oraz do powstrzymania się jego żony Anny od rzucania grózb podpalenia czy pobicia pod ich adresem pod rygorem schwywania i oddania kasztelanowi lub do grodu.

⁶⁸ Z tą praktyką kasztelana spotykamy się już w 1455 roku. W zniszczonej zapisce w aktach sądu wąwolnickiego z 1461 roku można odczytać *in Curow <citatis>* (KzL 2(5), k. 45v).

⁶⁹ KzL 2(5), k. 139v.

⁷⁰ W 1493 roku sesje w obecności wojewody w jego dworze w Strzyżewicach wpisało: 10 maja, 24 maja, 14 czerwca (KzL 12, k. 58v, 59, 60). W dniu 4 czerwca 1493 roku sędzia wąwolnicki odesłał strony *ad dominum pallatinum Lublinensem ad feriam sextam in Szhtrzezowycze infra octavas Corporis Christi; habent terminum feria sexta superius descripta coram domino magnifico ibidem in Szhtrzezowycze in curia iuxta cittacionem curialem* (KzL 12, k. 59v, 60).

⁷¹ Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi Sądu Kasztelana i Wojewody Lubelskiego w Wąwolnicy [dalej: KkW], sygn. 2, k. 47v.

⁷² KzL 4(12), k. 166v – 1465 rok; k. 202 – 1487 rok: Stanisław Syrek ze Szczuczek pozwał Jakuba ze Strzelec o to, że poręczył dostarczenie mu przez Michała Sługockiego zająca wartości 3 gr, czego ten w terminie nie uczynił, zatem sąd wąwolnicki wyznacza stronom *terminum curiale alias nadworny (...) iuxta citationem curialem*.

⁷³ KzL 2(5), k. 19v, 145, 147.

⁷⁴ W dniu 21 grudnia 1479 roku zanotowano: *Incipitur registrum iudiciorum pallatinatus terre Lublinensis in Wamuelnycza factorum. Inceptum iudicare per nobilem Stogneum Rzeczczyzsky specialiter ad hoc constitutum per magnificum dominum Johannem Felicem de Tharnow pallatinum Lublinensem* (KzL 12, k. 121).

⁷⁵ Na początku akt następnego sędziego 16 marca 1484 roku odnotowano: *Termini omnes, qui fuerunt recepti tempore nobilis Stognei Rzeczczyzsky iudicis olim Wauelniczensis habent talem vigorem prout debuerunt fieri tempore ipsius iudici ad proximos terminos iam inscriptos et locatos* (KzL 11, k. 10).

wymieniony jako podsędek 30 września 1483 roku⁷⁶, oraz Jakub z Radawca (16.03.1484⁷⁷), który sprawował swoją funkcję krótko, bo Tarnowski zmarł 14 kwietnia 1484 roku⁷⁸, a nowy zwierzchnik sądu Dobiesław z Kurozwęk nie odnowił mu nominacji i od wiosny 1485 roku urząd sędziego wąwolnickiego piastował Stanisław Syrek ze Szczuczek, mianowany przez kolejnych wojewodów: Dobiesława z Kurozwęk (N. 1.03.1485⁷⁹), Mikołaja z Ostrowa (N. 30.09.1494⁸⁰), a najpewniej także Feliksa Szrama⁸¹ i Mikołaja z Kurozwęk, choć brak aktów nominacji z ich strony, ale też nie ma informacji o innych sędziach z lat urzędowania tych wojewodów (1497–1507). Być może jego dotyczy również nominacja od wojewody Mikołaja Firleja z 20 kwietnia 1507 roku⁸², choć nie można wykluczyć, że chodziło już o innego Stanisława Syrka⁸³. Sędziowie niewątpliwie byli ludźmi cieszącymi się zaufaniem wojewodów, warto więc zastanowić się nad kryteriami ich wyboru: Czy decydowały ich wcześniejsze związki z wojewodą? Czy przesłankę stanowiły kompetencje i doświadczenie w zakresie jurysdykcji, a może szczególnie autorytet wśród szlachty podlegającej sądowi wąwolnickiemu?

Niewątpliwie istnieją powiązania wymienionych osób z lokalnym wymiarem sprawiedliwości – zarówno z sądem ziemskim w Lublinie, jak i z sądem w Wąwolnicy.

⁷⁶ KzL 8(11), k. 8v.

⁷⁷ KzL 8(11), k. 10 (16 marca: *Incipiunt acta tempore nobilis Jacobi de Radauiecz iudicis Wauelnyczynensi specialiter constitutum per magnificum Johannem Felicem de Tarnow pallatinum Lublinensem*).

⁷⁸ Uzup., nr 587.

⁷⁹ KzL 8(11), k. 10v.

⁸⁰ KkW 2, k. 77.

⁸¹ Z tytułem sędziego wąwolnickiego zanotowano Stanisława Syrka w 1499 roku i w lutym 1501 roku (KkW 2, k. 105; Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta Miasta Wąwolnicy 1, k. 46), gdy wojewodą lubelskim był Jan Feliks Szram.

⁸² KzL 10(13), k. 642.

⁸³ W końcu XV wieku w źródłach odnotowano Jana, syna Stanisława Syrka, dziedzica w Szczuczku i Łychowie (KzL 11, k. 83v; KkW 2, k. 90v), a w 1510 roku dziedzicem w Łychowie był Stanisław, syn zmarłego Jana (KkW 2, k. 154v), zatem Stanisław mianowany w 1507 roku mógł być np. wnukiem sędziego z lat 1485–1501.

Dobiesław Pankraczowski był synem podsędką ziemskiego lubelskiego z lat 1420–1429⁸⁴, także o imieniu Dobiesław⁸⁵. Sam zaś po epizodzie na stanowisku sędziego wąwolnickiego w latach następnych (1478–1503) występował jako komornik sądu ziemskiego lubelskiego⁸⁶. Nie można też wykluczyć, że w jego przypadku jakąś rolę w powierzaniu mu funkcji mogły odegrać względy osobiste – być może powinowactwo z wojewodą Kmitą, na co wskazuje imię Dobiesław występujące w obu rodzinach. W sądzie wąwolnickim po ustąpieniu z urzędu pojawiał się głównie jako powód w sprawach z drobną szlachtą; wpisywano go wtedy na listę asesorów⁸⁷, podobnie jak jego syna Jana Antoniego od lat dziewięćdziesiątych XV wieku⁸⁸. Należał zapewne do bliskiego otoczenia późniejszego wojewody Mikołaja Ostrowskiego, skoro w 1493 roku poręczył za niego dług 77 fl., zabezpieczając tę sumę na swoim majątku⁸⁹. Powiązania z wymiarem sprawiedliwości miał także bratanek interesującego nas sędziego – Dobiesław, syn Piotra, który odziedziczył po matce Annie dobra w Mysłowie w ziemi łukowskiej⁹⁰, gdzie w latach 1500–1507 piastował urząd podsędką w sądzie ziemskim⁹¹.

Z sądownictwem byli powiązani również pozostali wymienieni sędziowie wąwolnicy. Stogniew Rzeczycki mógł być krewnym Mikołaja Wencza (Wrzezcza) z Rzeczycy⁹², który w latach 1419–1420 w sądzie ziemskim lubelskim często

⁸⁴ Podsędek Dobiesław zmarł 14 kwietnia 1429 roku (KzL 5(2), k. 53) i w sprawach rodziny początkowo występowała w sądzie sama wdowa Helena (KzL 5(2), k. 78v, 79v; Narodowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku, Księga Ziemska Lubelska, f. 1759, op. 2, spr. 1a [dalej: KzL M], k. 5), od końca 1431 roku także z synem Piotrem lub *cum filiis eius senioribus* Piotrem i Janem (KzL M, k. 5v, 59, 62, 180). Wszystkich męskich potomków Heleny i Dobiesława wymieniono w 1437 roku, najpewniej w kolejności urodzin: Jan, Piotr, Wawrzyniec, Mikołaj, Krystyn, Jakub i Dobiesław (KzL M, k. 234v). W chwili śmierci podsędką wszyscy jego synowie byli więc najpewniej małoletni (reprezentowała ich matka), a najmłodszy Dobiesław mógł urodzić się tuż przed lub nawet po śmierci ojca, co pozwala na przypuszczenie, że to z nim mamy do czynienia w latach 1477–1478 jako sędzią wąwolnickim.

⁸⁵ UM, nr 565.

⁸⁶ Pierwszy raz z tytułem *camerarius* wzmiankowany 3 sierpnia 1478 roku (KzL 9 k.250v), ostatni raz 3 kwietnia 1503 roku (AS II, nr 227). Por. S. Kuraś (oprac.), *op. cit.*, s. 173; Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Teki Bolesława Ulanowskiego, rkps 10a, k. 16v.

⁸⁷ KzL 4(12), k. 50, 60 (tu sąd zasiada w Strzyżewicach), 122v.

⁸⁸ KkW 2, k. 9, 36, 40, 44, 46; KzL 4(12), k. 50v, 51v, 52, 55v.

⁸⁹ KzL 4(12), k. 37.

⁹⁰ Anna, żona Piotra z Pankraczowic, dziedziczka w Mysłowie, wzmiankowana w 1473 roku (KzL 7(8), k. 255). Mikołaj i Dobiesław, synowie Piotra, w 1494 roku podzielili dobra po rodzicach w ten sposób, że Mikołaj otrzymał dział w Pankraczowicach, a Dobiesław *medietas ville Myszlów maternali in districtu Lucoviensi* (KzL 11, k. 132v).

⁹¹ S. Kuraś (oprac.), *op. cit.*, s. 156.

⁹² Nie sposób ustalić, z której wsi o nazwie Rzeczyca pochodzili obaj Rzeczycy. Stanisław Kuraś umieścił ich wśród właścicieli Rzeczycy Wydźdzynej (od Wydźgi), ale zastrzegł, że mogli pochodzić z innych wsi. Zob. S. Kuraś (oprac.), *op. cit.*, s. 207. Niewykluczone więc, że wywodzili

był asesorem⁹³, czasem nazywanym komornikiem⁹⁴, a 3 kwietnia i 18 września 1419 roku zasiadał jako *subiudex temporalis*⁹⁵. Sam Stogniew przed uzyskaniem urzędu sędziego wąwolnickiego występował jako zastępca stron w sądzie ziemskim lubelskim⁹⁶, co zapewne oznacza jego dobrą orientację w procesie sądowym, a może też jakąś biegłość w prawie.

Krótko sądzącego w Wąwolnicy Jakuba z Radawca także spotykamy w sądzie ziemskim lubelskim jako komornika⁹⁷.

Stanisław Syrek ze Szczuczek, zanim w 1485 roku otrzymał od Dobiesława z Kurozwęk nominację do sądu wąwolnickiego, na początku lat osiemdziesiątych XV wieku pojawiał się jako asesor w sądzie wąwolnickim⁹⁸ i sądzie ziemskim lubelskim⁹⁹, m.in. jako pełnomocnik w procesie o rozgraniczenie dóbr Szczekocich w Wojciechowie od posiadłości Pileckich w Bełżycach w 1480 roku, gdy

się z królewskiej Rzeczycy koło Kazimierza Dolnego być może z rycerzy-służebników. Stogniew w 1477 roku w procesie sądowym był pełnomocnikiem Jana Konińskiego, którego majątki leżały w pobliżu tej podkaszubskiej Rzeczycy (A. Sochacka, *Własność ziemska...*, s. 77; J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów...*, s. 45, 46).

⁹³ KzL 3(10), k. 296, 302, 323v, 324v, 326, 358v, 363v, 366, 370, 374, 378, 398v.

⁹⁴ KzL 3(10), k. 317, 330v.

⁹⁵ KzL 3(10), k. 299v, 333v. S. Kuraś (*op. cit.*, s. 207, 260) podaje, że w 1416 roku Mikołaj Rzeczycki był sędzią kasztelana zawichojskiego, tj. Jana Kuropatwy z Łańcuchowa. Jest to mało prawdopodobne, nie ma bowiem śladu jurysdykcji kasztelanów zawichojskich w tym czasie, a weryfikację tej informacji utrudnia – pomyłone najpewniej – wskazanie źródła, gdyż w KzL 3(10) na k. 165 (pochodzącej z 1415, a nie z 1416 roku) brak tej wzmianki, nie ma jej też w zachowanych fragmentach akt sądu ziemskiego lubelskiego z 1416 roku (KzL 3(10), k. 7–10v, 103–130, 312–315v; *Lubelska księga podkomorska...*, s. 138–151). Pomyłka może też dotyczyć osoby kasztelana, możliwe bowiem jest, że chodziło o sędziego kasztelana lubelskiego, czyli w tym czasie Jana ze Szczekocin (UM, nr 535).

⁹⁶ Już w 1469 roku był prawdopodobnie pełnomocnikiem swego krewnego lub powinowatego Krystyna z Borzęcina, pozwanego przez Jana z Krzczonowa, gdyż termin rozprawy wyznaczony przez sąd *nobilis Stogneus de Rzeczyca distulit* (KzL 7(8), k. 83v; o związkach rodzinnych z Krystynem zob. A. Sochacka, *Burgrabiowie lubelscy...* [w opracowaniu]). W 1470 roku *induxit terminum a citato*, gdy Jakub mieszczanin z Kleparza pozwał Macieja z Łuszczowa (KzL 2(5), k. 202v). W 1477 roku wystąpił *cum sufficienti procuratorum procurator generosi Johannis Konynski heredis de Witowska Vola* – reprezentował Konińskiego oraz jego kmiecia (KzL 1, s. 400–401). W latach 1479–1480 przyjmował terminy rozpraw, m.in. Mikołaja z Ostrowa, tenutariusza kazimierskiego, późniejszego wojewody lubelskiego (KzL 5, k. 193–193v; KzL 4(12), k. 228–229, 238–239).

⁹⁷ Wzmiankowany na tej funkcji w latach 1479–1496 (KzL 9, k. 269; KzL 8(11), k. 105v, 113, 115–116, 118, 120v 125v, 129v, 135v, 138; KzL 4(12), k. 35). W Radawcu od lat sześćdziesiątych XV wieku występowało kilku dziedziców o imieniu Jakub: syn Mikołaja Puczka (KzL 6(4), k. 282, 291; KzL 2(5), k. 324v, 350, 386v; KzL 9, k. 257v; KzL 8(11), k. 29), syn Mikołaja Piotrowskiego (KzL 9, k. 122, 253, 474) i Jakub Żak, o którym jest jedyna wzmianka z 1474 roku jako o poręczycielu za Jana Kilowskiego (obywatela Lublina) 40 grz. długu u Jakuba z Piotrowic (KzL 9, k. 47v).

⁹⁸ W dniach 3 lipca i 28 sierpnia 1481 roku (KzL 12, k. 129, 129v) oraz 6 maja 1483 roku (KzL 11, k. 3v).

⁹⁹ W dniu 29 września 1483 roku (KzL 11, k. 382).

reprezentował tych ostatnich¹⁰⁰. Ta aktywność niewątpliwie sprzyjała uzyskaniu urzędu sędziego wąwolnickiego. Być może dla jego nominacji jakieś znaczenie miał fakt, że jego krewny Mikołaj Syrek ze Szczuczek pełnił tę funkcję w latach 1464–1466 i 1473–1474 z ramienia kasztelana lubelskiego Dobiesława Kmity¹⁰¹. Stanisława Syrka ze Szczuczek później znów spotykamy w Lublinie w sądzie ziemskim¹⁰². W 1503 roku wystąpił z tytułem komornika tego sądu¹⁰³. W dniu 4 kwietnia 1501 roku odnotowano go prawdopodobnie jako sędziego grodzkiego lubelskiego¹⁰⁴, najpewniej jeszcze z nominacji zmarłego niedawno starosty lubelskiego Mikołaja z Ostrowa, wojewody lubelskiego do 1497 roku¹⁰⁵. Ostrowski, obejmując urząd wojewody lubelskiego, przedłużył Stanisławowi Syrkowi obowiązki sędziego wąwolnickiego i można przypuszczać, że tak samo uczynili jego następcy – Jan Feliks Szram z Tarnowa i Mikołaj Kurozwęcki, nie ma bowiem wzmianek o innych sędziach dla drobnej szlachty za ich rządów. W dniu 16 stycznia 1497 roku Stanisław Syrek w czasie pobytu króla w Lublinie wystąpił jako *procurator regie maiestatis (...) coram iudicio regie maiestatis a serenissimo principe nostro Johanne Alberto rege Polonie* w sprawie o niedopełnienie obowiązków przez urzędnika królewskiego Stanisława Ujejskiego (Vyesczky) z Zagajowa, komornika krakowskiego¹⁰⁶. Zachowana nominacja Stanisława Syrka na urząd sędziego wąwolnickiego przez wojewodę Mikołaja Firleja z 20 kwietnia 1507 roku¹⁰⁷ nie daje pewności, że to ten sam Stanisław. Niewątpliwie

¹⁰⁰ KzL 4(12), k. 227 – zapis nie precyzuje, od której ze stron na pełnomocnictwo, ale związki Syrków z dziedzicami Bełżyc pozwalają na taki wniosek. Pileccy pozostawali w bliskich stosunkach z ówczesnym wojewodą lubelskim Janem Feliksem z Tarnowa, którego spotykamy np. wśród świadków ich działań majątkowych w sądzie w Przeworsku w 1478 roku (*Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie*, t. 19, wyd. A. Prochaska, Lwów 1900, nr 172–173).

¹⁰¹ KkW 1, k. 95v, 97, 102v, 105v; KzL 7(8), k. 159, 196; KzL 4(12), k. 166. Pokrewieństwo Stanisława z Mikołajem wynika ze wspólnego przydomka i dziedziczenia w Szczuczku, nie ma bowiem źródłowego potwierdzenia stopnia łączącego ich związku rodzinnego. Wzmianka z 1465 roku o Stanisławie, synu Syrka (KzL 2(5), k. 426), może sugerować, że to Mikołaj był ojcem Stanisława, ale przydomek Syrek wśród dziedziców w Szczuczku dotyczył kilku osób, a imiona Mikołaj i Stanisław były wśród Syrków popularne, dlatego np. nie wiadomo, czy sędzia wąwolnicki Mikołaj to syn Wacława (1416–1445 – KzL 1, s. 316; KzL 3(10), k. 122) czy Floriana (tak S. Kuraś (oprac.), *op. cit.*, s. 232–233) i który z nich w 1462 roku zapisał wszystkie swoje dobra w Szczuczku Janowi z Pileczy, wojewodzie krakowskiemu (KzL 3(10), k. 308v), co może wskazywać, że nie miał męskich potomków, a Stanisław był jego dalszym krewnym.

¹⁰² Jako asesora w latach 1481–1502 (KzL 9, k. 574, 590, 603, 621, 651; KzL 3(10), k. 78v; KzL 8(11), k. 138, 161, 190v; KzL 12, k. 21, 23, 35, 94v; KzL 10(13), k. 3).

¹⁰³ *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Słwucie...*, nr 227.

¹⁰⁴ W dniu 4 kwietnia 1501 roku (MRPS II 1482).

¹⁰⁵ Mikołaj z Ostrowa starostą lubelskim był w latach 1483–1500, zmarł między 3 lipca 1500 roku a 6 marca 1501 roku (UM, nr 589, 998, 1324).

¹⁰⁶ KzL 4(12), k. 23v.

¹⁰⁷ KzL 10(13), k. 642.

długoletnie sprawowanie funkcji świadczy o kompetencjach sędziego Stanisława, a potwierdza je fakt, że gdy sprawę z Ujejskim król umorzył w 1500 roku, wpis decyzji w aktach sądu nadwornego, wniesiony do ksiąg ziemskich krakowskich, jest identycznie sformułowany, jak mowa Syrka w tej sprawie w Lublinie¹⁰⁸. Cieszył się on najpewniej także zaufaniem podległej jego sądowi szlachty, nawet ubogiej, ale licznej, o którą coraz bardziej mogli zabiegać dostojnicy szukający poparcia sejmików.

W źródłach zachowała się tylko jedna wzmianka o podsędku w sądzie wąwolnickim Abrahamie z Łubek z 30 września 1483 roku¹⁰⁹, a więc mianowanym najpewniej przez wojewodę Dobiesława z Kurozwęk. Brak wiadomości o innych podsędkach w tym sądzie nasuwa wątpliwość, czy pozostali wojewodowie powoływali podwójny zespół rozpatrujący sprawy drobnej szlachty. Łubki i Sadurki, z których pisał się Abraham, zamieszkiwała liczna szlachta tej kategorii, zatem on sam mógł podlegać temu sądowi – wcześniej zasiadał w Wąwolnicy wśród asesorów w 1477 roku, gdy stawały sprawy innych dziedziców z Łubek¹¹⁰. Jako asesor bez tytułu podsędka wymieniony został 16 marca 1484 roku na pierwszej sesji sędziego wąwolnickiego Jakuba z Radawca¹¹¹, można więc przyjąć, że jego urzędowanie było krótkie lub że tytuł podsędka przydano mu z racji epizodycznego zastępowania sędziego. Był bratem Andrzeja bakałarza¹¹², może więc i on posiadał jakieś wykształcenie stawiające go wyżej w hierarchii wśród sąsiadów, co mogło przyczynić się do powierzenia mu obowiązków „podsędka”.

Powyższe wiadomości o sędziach sądu wojewody w Wąwolnicy uprawniają do wniosku, że to raczej ich kompetencje decydowały o powierzeniu im tego urzędu, a „prywatne” powiązania z wojewodami nie odgrywały większej roli – zapewne dlatego, że zbyt duża była różnica między ich możnowładczą pozycją a raczej ubogą kondycją sędziów i ich rodzin.

Generalnie więc wojewodowie nie poświęcali większej uwagi jurysdykcji nad szlachtą tak w sądzie ziemskim lubelskim, jak i w sądzie wąwolnickim.

Większe zdaje się być zainteresowanie wojewodów lubelskich kwestiami związanymi z obronnością. Wprawdzie nie ma śladów zaangażowania Kmiety w organizację pospolitego ruszenia lubelskiej szlachty jesienią 1474 roku na wyprawę na Śląsk przeciw Maciejowi Korwinowi. Choć to on odpowiadał za

¹⁰⁸ *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. 2, wyd. A. Helcel, Kraków 1872, nr 4522; S. Kuraś (oprac.), *op. cit.*, s. 791.

¹⁰⁹ W skomplikowanej sprawie o posag, toczonej przed sądem w Wąwolnicy, *dominus sub-iudex, videlicet nobilis Abraham de Lupki consiliatus cum suis assessoribus, hanc controversiam sufficienter exaudiens, dedit ad dominum iudicem* (KzL 11, k. 8v).

¹¹⁰ KzL 9, k. 16, 18.

¹¹¹ KzL 8(11), k. 10.

¹¹² W 1470 roku obaj, piszący się jako dziedzice w Łubkach i Sadurkach, zastawili swego kmiecia z Łubek za 4 grz. długu u Mikołaja Mazurowicza (KzL 2(5), k. 212v).

mobilizację miejscowej szlachty, to przez cały czas był zajęty przy królu z dala od Lublina¹¹³. Natomiast uczestnictwo Dobiesława z Kurozwęk w przygotowaniach do wojny z wojewodą mołdawskim w 1485 roku nie ograniczało się do działań na arenie ogólnopolskiej¹¹⁴, są bowiem przesłanki wskazujące na jego udział w mobilizacji oddziałów zaciężnych (omówione wyżej relacje z rotmistrzami), a zapewne też pospolitego ruszenia szlachty z ziemi lubelskiej i łukowskiej. Organizacja pospolitego ruszenia szlachty lubelskiej na wyprawę mołdawską w 1497 roku nie znalazła odzwierciedlenia w zachowanych źródłach¹¹⁵, więc tylko możemy się domyślać, że ówczesny wojewoda Mikołaj z Ostrowa mógł odegrać pewną rolę w tym przedsięwzięciu – w styczniu tego roku był w Lublinie przy królu, a przypuszczalnie niedługo przed 7 lipca rezydował w Kęble¹¹⁶, mógł zatem przygotowywać wyprawę szlachty lubelskiej.

W świetle przedstawionych danych źródłowych dokumentujących działania wojewodów lubelskich na arenie lokalnej rysuje się raczej słabe ich zaangażowanie w życie społeczne i polityczne lubelskiej wspólnoty terytorialnej. Ten obraz może być po części skutkiem niedostatków źródłowych, ale koresponduje on ze stwierdzonym w literaturze przedmiotu niewielkim zainteresowaniem członków rady królewskiej sprawami ziem, które teoretycznie reprezentowali¹¹⁷. Niewykluczone, że wynikało to też z obserwowanej już od połowy XV wieku przewagi *communitas* nad radą¹¹⁸ oraz z wyraźnej aktywizacji szlachty nieulegającej łatwo dominacji możnowładców mogących ją kontrolować, np. na sejmikach. W podzielonej politycznie radzie królewskiej ta sytuacja dawała szansę pozyskania sojuszników wśród przywódców szlacheckich, jak to czynili bracia Kurozwęccy, zwolennicy ruchu egzekucyjnego¹¹⁹, stąd zapewne częstsze kontakty wojewody Dobiesława z Kurozwęk ze szlachtą lubelską w porównaniu z jego poprzednikami na tym urzędzie. Na ile aktywność wojewody Mikołaja Ostrowskiego na forum lubelskim i jego związki z miejscową szlachtą były przejawem podobnej postawy, a na ile wynikało to z koncentracji jego majątków w tym rejonie – trudno rozstrzygnąć. Autorytet pierwszych wojewodów lubelskich wśród terrigenów lubelskich, zapewne niedorównujący w pierwszym okresie osobom piastującym ten urząd w dawnych województwach, w miarę umacniania się ich pozycji na arenie ogólnopolskiej mógł wzrastać, ale nie wydaje się to skutkiem

¹¹³ R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 194–195.

¹¹⁴ B. Nowak, *op. cit.*, s. 262–264; A. Sochacka, *Pozycja pierwszych wojewodów...*, s. 303–305.

¹¹⁵ W księgach ziemskich lubelskich znajdujemy tylko zapiski ze stycznia (w czasie pobytu króla w Lublinie – KzL 4(12), k. 17–23v) i kwietnia, gdy brak wzmianki o wojewodzie (*ibidem*, k. 97–99v).

¹¹⁶ Zob. przypis 60.

¹¹⁷ H. Litwin, *op. cit.*, s. 29–31.

¹¹⁸ S. Russocki, *Narodziny polskiego parlamentaryzmu w perspektywie porównawczej*, [w:] *Społeczeństwo obywatelskie i jego reprezentacja (1493–1993)*, red. J. Bardach, Warszawa 1995, s. 36.

¹¹⁹ H. Litwin, *op. cit.*, s. 41.

ich szczególnych zabiegów o przychylność reprezentowanej wspólnoty, lecz raczej wynika pozycji, jaką zajmowali przy królu.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, Księgi Wpisów 12, 17, 20, 21, 98.
Archiwum Państwowe w Lublinie:
– Akta Miasta Wąwolnicy, sygn. 1;
– Księgi Sądu Kasztelana i Wojewody Lubelskiego w Wąwolnicy, sygn. 1, 2;
– Księgi Ziemskie Lubelskie, sygn. 1, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13.
Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Teki Bolesława Ulanowskiego, rkps 10a.
Narodowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku, Księga Ziemska Lubelska, f. 1759, op. 2, spr. 1a.

Źródła drukowane

- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. bernardyńskiego w Lwowie*, t. 6, wyd. O. Pietruski, X. Liske, Lwów 1876.
Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. bernardyńskiego w Lwowie, t. 19, wyd. A. Prochaska, Lwów 1900.
Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Słwucie, t. 2, wyd. Z.L. Radziwiński, B. Gorczak, Lwów 1888.
[Długosz J.], *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 2, wyd. L. Łętowski, [w:] *Joannis Długossii Senioris canonici Cracoviensis opera omnia*, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1864.
Księgi sądowe miasta Wąwolnicy z lat 1476–1500, oprac. G. Jawor, A. Sochacka, red. R. Szczygieł, Lublin 1998.
Lubelska księga podkomorska piętnastego wieku, wyd. L. Białkowski, Lublin 1934.
Materiały do kodeksu dyplomatycznego Małopolski, t. 5: 1451–1506, oprac. W. Bukowski, F. Sikora, J. Wroniszewski, J. Szyszka, Kraków 2014.
Matricularum Regni Poloniae summaria, t. 3, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1908.
Starodawne prawa polskiego pomniki, t. 2, wyd. A. Helcel, Kraków 1872.

Opracowania

- Bardach J., *Historia państwa i prawa Polski do połowy XV wieku*, Warszawa 1957.
Bieniak J., Szymczakowa A. (oprac.), *Urzednicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, Wrocław 1985.
Brzeziński W., *Koligacje małżeńskie możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 2012.
Bukowski W., Falniowska-Gradowska A., Kłaczewski W., Kurtyka J., Sikora F., *Uzupełnienia do spisów urzedników małopolskich XII–XVIII wieku*, [w:] *Burgrabiowie zamku krakowskiego XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. W. Bukowski, Kórnik 1999.
Czarnecki W., *Szlachta ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, Białystok 2012.
Dworzaczek W., *Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego. Wiek XIV–XV*, Warszawa 1971.
Fałkowski W., *Elita władzy w Polsce za panowania Kazimierza Jagiellończyka (1447–1492)*, Warszawa 1992.
Gawlas S., *Król i stany w późnośredniowiecznej Europie Środkowo-Wschodniej wobec modernizacji państwa*, [w:] *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2003.

- Gąsiorowski A., *Rotacja elity władzy w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, red. S.K. Kuczyński, t. 1, Warszawa 1981.
- Gmiterek H., Szczygieł R. (oprac.), *Urzędnicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, Kórnik 1992.
- Kiryk F., *Kmita Dobiesław z Sobienia i Wiśnicza h. Szreniawa (zm. 1478)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 13, Wrocław 1967–1968.
- Kiryk F., *Kurozwęcki Dobiesław z Kurozwek, zwany Lubelczyk, h. Róża (Poraj)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 16, Wrocław 1971.
- Kłaczewski W., Urban W. (oprac.), *Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, Kórnik 1991.
- Koczerska M., *Rola związków rodzinnych i rodowych w działalności publicznej Zbigniewa Oleśnickiego*, [w:] *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1996.
- Kuraś S., *Ostrowski Mikołaj h. Rawa*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław 1979.
- Kuraś S. (oprac.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, Warszawa 1983.
- Kurtyka J., *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle najnowszych badań*, Kraków 2001.
- Kurtyka J., *Problem klienteli możnowładczej w Polsce późnośredniowiecznej*, [w:] *Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1999.
- Kurtyka J., Gąsiorowski A. (oprac.), *Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, Wrocław 1990.
- Litwin H., *W poszukiwaniu rodowodu demokracji szlacheckiej. Polska myśl polityczna w piśmiennictwie XV i początków XVI w.*, [w:] *Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV–XVIII wieku*, red. A. Sucheni-Grabowska, M. Żaryn, Warszawa 1994.
- Majchrowski J., *Wojewoda w dawnej Polsce*, Warszawa 2019.
- Możejko B., *Gotard z Radlina – działalność w Prusach Królewskich*, [w:] *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 10, Warszawa 2004.
- Nalewajek A., *O liczebności dworu królewskiego Kazimierza Jagiellończyka w świetle spisów dworzan z 1470 i 1478 r.*, „Res Historica” 2021, nr 52, DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-84.
- Nowak B., *Ród Porajów w Małopolsce w średniowieczu*, Kraków 2009.
- Reczek J., *Klemens ze Strzelec Wątróbka (ok. 1388–1440)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 12, Wrocław 1966–1967.
- Russocki S., *Narodziny polskiego parlamentaryzmu w perspektywie porównawczej*, [w:] *Spoleczeństwo obywatelskie i jego reprezentacja (1493–1993)*, red. J. Bardach, Warszawa 1995.
- Russocki S., *Od róków monarszych do zgromadzeń stanowych*, [w:] *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, red. S.K. Kulczyński, Warszawa 1976.
- Rutkowska G., *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*, Warszawa 2014.
- Samsonowicz H., *Średniowiecze*, [w:] *Od plemion do Rzeczypospolitej. Naród, państwo, terytorium w dziejach Polski*, red. A. Mączak, Warszawa 1995.
- Sochacka A., *Bystramowie herbu Tarnawa w ziemi lubelskiej w XV wieku*, [w:] *Silesia–Polonia–Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idziemu Panicowi*, red. J. Sperka, Katowice–Bielsko-Biała 2019.
- Sochacka A., *Drobna szlachta w województwie lubelskim w średniowieczu*, [w:] *Regimen – dominium – societas nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel, Lublin 2014.
- Sochacka A., *Kariera szlachecka na prowincji w XV w. – Mikołaj z Prawiedlnik herbu Bończa, burgrabia, komornik sądowy, podsędek i sędzia ziemski lubelski*, [w:] *Scientia nihil est quam veritatis imago. Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Sochacka, P. Jusiak, Lublin 2014.

- Sochacka A., *Pozycja pierwszych wojewodów lubelskich w polskiej elicie władzy (druga połowa XV – początek XVI wieku)*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 2024, t. 27, DOI: 10.26881/sds.2024.27.08.
- Sochacka A., *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*, Lublin 1987.
- Sochacka A., *Zjazdy szlachty lubelskiej w późnym średniowieczu*, [w:] *Regimen – dominium – societas nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel, Lublin 2014.
- Sperka J., *Tarnowski (z Tarnowa) Jan Feliks h. Leliwa (zm. 1484)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 52–53, Warszawa–Kraków 2018.
- Sucheni-Grabowska A., *Przeobrażenia ustrojowe od Kazimierza Wielkiego do Henryka Walezego*, [w:] *Tradycje polityczne dawnej Polski*, red. A. Sucheni-Grabowska, A. Dybkowska, Warszawa 1994.
- Supruniuk A., *Wpływ koligacji rodzinnych na przebieg karier urzędniczych w księstwie plockim na przełomie XIV i XV wieku*, [w:] *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1996.
- Szczygieł R., *Lokacja Lublina na prawie magdeburskim i jego dzieje w XIV i XV wieku*, [w:] *Lublin. 700 lat dziejów miasta*, red. G. Figiel, R. Szczygieł, W. Śladkowski, Lublin 2017.
- Szybkowski S., *Szlacheckie elity urzędnicze we wspólnocie terytorialnej w późnym średniowieczu (na przykładzie środkowopolskim)*, [w:] *Człowiek w średniowieczu. Między biologią a historią*, red. A. Szymczakowa, Łódź 2009.
- Szymczakowa A., *Powiązania genealogiczne elity sieradzkiej w XV wieku*, [w:] *Genealogia. Polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1993.
- Trawka R., *Działalność polityczna wojewody lubelskiego Dobiesława Kmity z Wiśnicza*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Historia” 1999, nr 36.
- Trawka R., *Kmitowie. Studium kariery politycznej i społecznej w późnośredniowiecznej Polsce*, Kraków 2005.
- Węcowski P., *Krakowskie wiece sądowe i ich rola w życiu politycznym w czasach panowania Władysława Jagiełły*, „Kwartalnik Historyczny” 1998, t. 105.
- Wilamowski M., *Tarnowski (z Tarnowa) Jan Feliks zwany Szram (zm. 1507)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 52–53, Warszawa–Kraków 2018.
- Wroniszewski J., *Grupy decyzyjne w średniowiecznej Polsce – elita władzy*, [w:] *Genealogia. Polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1993.
- Wroniszewski J., *Ród Rawiczów. Warszowice i Grotowice*, Toruń 1992.
- Wroniszewski J., *Związki krewnicze a terytorialne w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Genealogia. Stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Pakulski, J. Wroniszewski, Toruń 2003.
- Wróbel D., *Geneza i powstanie województwa lubelskiego* [w druku].

ABSTRACT

The contacts between the first Lublin voivodes (in 1474–1501) and the Lublin nobility were limited to their presence during monarch’s visits to Lublin, the former rarely sat among the latter at sessions of the assembly courts, and they did not come to Wąwolnica to the court for the minor nobility subordinate to them, limiting themselves to appointing judges from among people experienced in noble jurisdiction and to sporadically resolving disputes in person in their residences. Of greater importance were the relations resulting from the responsibility of the voivodes for the nobles’ compliance with their duty to defend the country – their entourage gathered representatives of the local nobility as commanders of mercenary troops, court deputies linked to them as clients,

guarantors of financial obligations – also serving them with loans, most likely for the needs of the state. Voivodes, as the representatives of the Lublin territorial community in the royal council, probably enjoyed their authority among its proxies, but their actions were dominated by activity on the national forum, and the affairs of the Lublin nobility remained in the background. It was not until the 1490s that greater activity of voivodes in relations with the Lublin nobility can be observed, which is associated with the growing importance of the middle nobility in the times of struggle for the enforcement of goods and rights.

Keywords: Lublin voivode; territorial community; magnate clientele; noble judiciary